

הפעולות הבנקאיות של בנק ישראל

הבנק עוסק בארבעה שטחי פעולה עיקריים, הקשורים ביניהם: מימון פעולות הממשלה; הוצאת מטבע; ניהול יתרות מטבע החוץ של המדינה וההסכמים המסחריים; והכוונת הבנקים המסחריים, על-ידי ניהול יתרותיהם ומתן אשראי להם.
להלן מובא מאזן בנק ישראל לסוף נובמבר 1955:

בנק ישראל קיבל את התפקידים שהוטלו עליו בתוקף החוק באופן הדרגתי, בהתאם לצורכי המשק ולאפשרות יות הטכניות. הדרגה זו באה לידי ביטוי גם במאזני הבנק, המסתעפים והולכים מחודש לחודש. כיום, לאחר שנת קיומו הראשונה, הגיע הבנק לידי גיבוש מסויים של פעולותיו, וניתן להסביר את משמעות הסעיפים השונים.

התחייבויות

נכסים

אלפי ל"י	הון הבנק	אלפי ל"י	זהב - מוחזק אצל קרן המטבע הבינלאומית ובבנקים
10,000	קרן מילואים	2,040	יתרות בבנקים בחו"ל במטבע חוץ
91	שטרי בנק ומעות במחזור	83,850	חשבונות סילוקין בקשר להסכמים מסחריים
188,614	פקדונות מוסדות בנקאיים בחשבון ער"ש	8,145	שטרי אוצר
68,905	פקדונות מוסדות בנקאיים לזמן קצוב	57,140	שטרי מקרקעין
11,650	פקדונות מוסדות בנקאיים במטבע חוץ	77,258	מקדמות לממשלה
3,525	פקדונות מוסדות ממשלתיים	28,750	חשבונות ממשלה אחרים
5,278	פקדונות הממשלה (כולל קרן המגן)	23,606	הלוואות לממשלה במטבע חוץ
4,346	פקדונות מוסדות אחרים	8,243	שטרות שנוכו
12,536	פקדונות הממשלה במטבע חוץ	8,490	שטרות שנוכו במטבע חוץ
3,323	חשבונות סילוקין בקשר להסכמים מסחריים	3,798	הלוואות למוסדות בנקאיים
4,609	חשבונות בבנקים מרכזיים בחו"ל בקשר עם הסכמים מסחריים	442	התחייבויות הממשלה לפרעון חובות לבנקים מרכזיים בחוץ לארץ בקשר להסכמים מסחריים
11,005	קרנות החליפין - פקדונות במטבע חוץ	11,005	שטרי התחייבות של הממשלה
18,382	חשבונות אחרים	8,000	שטר התחייבות של הממשלה לכיסוי המעות במחזור
5,620		4,100	קרנות חליפין - יתרת חוב בל"י
		18,382	חשבונות אחרים
		4,635	
347,884		347,884	

מימון פעולות הממשלה

יהיו שווים לסעיפי ההתחייבויות. להלן הסעיפים במאזן הקשורים במימון פעולות הממשלה:

מימון פעולות הממשלה תופס מקום נכבד בין תפקידי הבנק. כמובן, שאין צורך סעיפי הנכסים ברשימה זו

התחייבויות

נכסים

פקדונות מוסדות ממשלתיים	שטרי אוצר
פקדונות הממשלה	שטרי מקרקעין
פקדונות הממשלה במטבע חוץ	מקדמות לממשלה
קרנות החליפין - פקדונות במטבע חוץ	חשבונות ממשלה אחרים
	הלוואות לממשלה במטבע חוץ
	התחייבויות הממשלה לפרעון חובות לבנקים מרכזיים בחו"ל בקשר להסכמים מסחריים
	שטרי התחייבות של הממשלה
	שטר התחייבות של הממשלה לכיסוי המעות במחזור
	קרנות החליפין - יתרת חוב בל"י

מרבית שטרי האוצר הועברו לבנק בחודשים דצמבר 1954 וינואר 1955, כשהבנקים נדרשו להפקיד כבנק ישראל סכומים שהגיעו ל-20 אחוז מהנכסים הנזילים שהיה עליהם להחזיק לפי תקנות הנזילות של אז. בחלקם

חלק גדול מנכסים אלה הועבר לבנק ישראל מבנקים אחרים, שהחזיקו בהם עד אז. עם ההעברה קיבל בנק ישראל על עצמו התחייבויות לגבי הבנקים המסחריים, בעיקר בצורת פקדונות של מוסדות בנקאיים.

זמכרו שטרי האוצר לבנק ישראל על ידי האוצר עצמו. כיום מרוכזים בבנק ישראל כל שטרי האוצר שנמכרו על ידי האוצר. שטרות אלה הם בחלקם נכסים המוחזקים בגד המטבע במחזור, ואילו בחלקם האחר אין עומדות לעומתם התחייבויות ספציפיות.

שטרי המקרקעין שהוצאן נמצאים כולם ברשות בנק ישראל. שטרות אלה נושאים ריבית של 3 אחוזים לשנה, וגמר מועד פרעונם הוא 12 שנה, לאחר 24 פרעונות חצי-שנתיים. עד כה חדשה הממשלה שטרי מקרקעין בסכומים השווים לסכומי השטרות שנפרעו.

הסעיפים מקדמות לממשלה וחשבונות ממשלה אחרים כוללים את ההלוואות והמקדמות שבנק ישראל נותן לממשלה למימון שוטף של פעולותיה, במסגרת התקציב ובמסגרת החשבונות המסחריים שלה. הגדול בחשבונות הממשלה הוא חשבון "מ.מ. 1", שהנון קופת האוצר בלירות ישראליות. נוסף לחשבון זה, קיימים חשבונות קרדיטורים ודביטורים אחרים המיועדים למטרות ספציפיות. הגדרתו של כל חשבון, אם ל"מקדמות לממשלה" או ל"חשבונות ממשלה אחרים", נקבעת לפי אופי, מטרות, וזמן פרעונו.

הלוואות לממשלה במטבע חוץ הן אותם סכומים שבנק ישראל שילם עבור האוצר במטבע חוץ, ושהאוצר התחייב לפורעם לבנק במטבע חוץ, בתאריכים קבועים. הסעיף התחייבויות הממשלה לפרעון חובות לבנקים מרכזיים בחו"ל בקשר להסכמים מסחריים כולל את התחייבות הממשלה להעמיד לרשות בנק ישראל סכום מתאים במטבע חוץ, לכשיגיע מועד פרעון התחייבותו של בנק ישראל כלפי בנק מרכזי מסויים. לסעיף זה מקביל הסעיף חשבונות בבנקים מרכזיים בחו"ל בקשר עם הסכמים מסחריים, המבטא את התחייבותו של בנק ישראל כלפי אותו בנק מרכזי.

שטרי התחייבות של הממשלה לכיסוי הון הבנק הם בני מיליון ל"י כל אחד פרט לאחרון, שהוא בן 2 מיליון, והם נפרעים אחת לחצי-שנה, מתוך חלקה של הממשלה ברווחי הבנק. במקרה שהרווחים, אחרי ההפרשות לקרן מילואים, עולים על 2 מיליון ל"י לשנה משתמשת הממשלה

נ כ ס י מ

זהב מוחזק אצל קרן המטבע הבינלאומית
יתרות בבנקים בחו"ל במטבע חוץ
שטרי אוצר
שטרי מקרקעין
שטר התחייבות של הממשלה לכיסוי המעות במחזור

שלה ביתרת הרווחים כדי לפרוע שטרות נוספים, שזמן פרעונם טרם הגיע.

שטר התחייבות של הממשלה לכיסוי המעות במחזור ניתן על ידי האוצר, כאשר תפקיד הוצאת המעות הועבר מידי לבנק ישראל.

קרנות החליפין – יתרת. חוב בל"י הוא חוב האוצר לבנק ישראל תמורת יתרת מטבע החוץ במטבע חופשי ובמטבע הארצות עמן יש לישראל הסכמים מסחריים. בנק ישראל, כסוכן הממשלה, קונה מטבע מהבנקים הסותרים המוסמכים ומהממשלה. היתרות במטבע חוץ נוצרות כתוצאה מההפרשים בין סכומי מטבע חוץ הנקנים לבין הסכומים הנמכרים על ידי בנק ישראל בשביל האוצר. מול סעיף זה מחזיק האוצר בבנק ישראל את קרנות החליפין – פקדונות במטבע חוץ השווים בסכומם לחוב הממשלה בל"י.

פקדונות המוסדות הממשלתיים כוללים את יתרת חשבון בנק הדואר וכספי ה"חיסכון לבניין" המועברים, דרך בנק הדואר, לבנק ישראל.

פקדונות הממשלה במטבע חוץ הם סכומים שהממשלה מחזיקה במטבע חוץ בבנק ישראל לזכותה, ללא קשר עם קרנות החליפין.

מהיקפם של הסעיפים הנ"ל אנו למדים שמימון פעולות הממשלה וריכוז חלק גדול של החוב הלאומי הפנימי תופסים את המקום המרכזי בפעולותיו הבנקאיות של בנק ישראל.

ה ו צ א ת מ ט ב ע

הוצאת המטבע, שהיא זכותו הבלעדית של בנק ישראל, קשורה אף היא, בהלוואות לממשלה, היות וכל שטרי המקרקעין ורוב שטרי האוצר נקנים עם הוצאתם על ידי הבנקים (כולל בנק ישראל) תמורת פקדונות, ורק בסופו של התהליך הם מגיעים למחלקת ההוצאה ומהווים "כיסוי" למטבע במחזור. עם גידול הביקוש למוזמנים מצד הציבור והממשלה נאלצים הבנקים להכניס את שטרי האוצר והמקרקעין למחלקת ההוצאה ולהוציא תמורתם מזומנים. הסעיפים הקשורים בהוצאת המטבע הם:

ה ת ח י י ב ו י ו ת

שטרי בנק ומעות במחזור

סכומם של הסעיפים בצד הנכסים, כפי שהם מופיעים במאזן, אינו שווה לסכום שטרי הכסף והמעות. פירוט ה"כיסוי" לכסף במחזור מתפרסם בכל יום ד'. הזהב המוחזק בקרן המטבע, שטרי המקרקעין ושטר ההתחייבות נכללים כולם ב"כיסוי" למטבע המחזור; ואילו היתרות במטבע חוץ ושטרי האוצר מוחזקים רק בחלקם כנכסים ל"כיסוי" המטבע.

הגדלה בכמות שטרי הכסף במחזור נגרמת, בדרך כלל, על ידי ירידה בפקדונות הבנקים ובמקביל גדלים הסכר-מים של מטבע חוץ או של שטרי אוצר המשמשים כיסוי למטבע.

פעולות במטבע חוץ

לניהול יתרות מטבע החוץ על ידי בנק ישראל שני פנים: ריכוז קרנות החליפין במטבע קשה וניהול חשבונות הסילוקין בקשר להסכמים המסחריים שנחתמו בין ישראל

ומדינות זרות. קרנות החליפין למטבע קשה הן שש במספר: לדולרים, ללי"ש, לדולרים קנדיים, לכתרים שבדיים, לפרנקים שוויצריים ולפרנקים בלגיים. כסוכן האוצר קונה ומוכר בנק ישראל מהבנקים הסוחרים המוסמכים אחת לשבוע את יתרת מטבע החוץ שבידיהם. קניית מטבע חוץ מגדילה את הסעיפים קרנות חליפין – יתרת חוב בל"י, וקרנות חליפין – פקדונות במטבע חוץ. הסעיף האחרון הוא כמות מטבע החוץ שיש לאוצר בקרנות החליפין, והסעיף הראשון הוא הוב האוצר בל"י לבנק ישראל בקשר עם פקדונות אלה, שכן בכל מקרה שבנק ישראל קונה עבור האוצר מטבע חוץ, הריהו מגדיל את הפקדון של הבנקים המסחריים אצלו, ויוצר על ידי כך לירות ישראליות חדשות. מהמת חוסר זרובה בל"י על האוצר ללוות סכומים אלה בבנק ישראל בערבות מטבע החוץ שנקנה בשביל האוצר.

הסעיפים הקשורים בפעולות מטבע החוץ הם:

התחייבויות

התחייבויות	נכסים
פקדונות מוסדות בנקאיים במטבע חוץ פקדונות הממשלה במטבע חוץ חשבונות סילוקין בקשר להסכמים מסחריים חשבונות בבנקים מרכזיים בחו"ל בקשר עם הסכמים מסחריים קרנות החליפין – פקדונות במטבע חוץ	יתרות בבנקים בחו"ל במטבע חוץ חשבונות סילוקין בקשר להסכמים מסחריים הלוואות לממשלה במטבע חוץ שטרות שנוכו במטבע חוץ התחייבויות הממשלה לפרעון חובות לבנקים מרכזיים קרנות החליפין – יתרת חוב בל"י

כמרכז ההסכמים המסחריים, מקבל מהבנקים הסוחרים המוסמכים בארץ הודעות על האשראים שהם פתחו, ומקיים אשראים אלה לקורספונדנטים שלו – הבנקים המרכזיים בחו"ל. כן מבצע הבנק הוראות תשלום לחו"ל ומקבל ומשלם העברות מחו"ל. כיום מרוכזים בידי בנק ישראל כל ההסכמים המסחריים שנחתמו על-ידי המדינה. במאזן אינן מופיעות ההתחייבויות והערבויות שבנק ישראל מקבל על עצמו בקשר עם האשראים הדוקומנט-טריים, שאינם משתלמים במזומן.

פעולות עם בנקים מסחריים

קשריו של בנק ישראל עם הבנקים המסחריים מתבטאים בסעיפים הבאים:

בסעיף "יתרות בבנקים בחו"ל במטבע חוץ" מופיע המטבע הקשה, כאמור לעיל, וכן בסעיפי "הלוואות לממשלה במטבע חוץ" ו"שטרות שנוכו במטבע חוץ", ואילו העיספים "קרנות החליפין – יתרת חוב בל"י" ו"קרנות החליפין – פקדונות במטבע חוץ" כוללים, לעומת זאת, לא רק מטבע קשה אלא גם דולרי קלירינג.

חשבונות סילוקין בקשר להסכמים מסחריים כוללים, בצד הנכסים, את כל החשבונות בהם חייבים בנקים זרים לבנק ישראל דולרי קלירינג, כתוצאה מעודף יצוא ישראלי על היבוא מארצות אלה; וכצד ההתחייבות-יות את החשבונות בהם יש לבנק גרעון בדולרי קלירינג, כתוצאה מעודף יבוא על היצוא. בנק ישראל, כתפקידו

התחייבויות

התחייבויות	נכסים
פקדונות מוסדות בנקאיים בחשבון עו"ש פקדונות מוסדות בנקאיים לזמן קצוב פקדונות מוסדות בנקאיים במטבע חוץ	שטרות שנוכו שטרות שנוכו במטבע חוץ הלוואות למוסדות בנקאיים

בנק ישראל מבצע גם נכיון משנה של שטרות כמטבע חוץ במקרים שמפעלים חיוניים בזקקים לכך.

הלוואות למוסדות הבנקאיים ניתנו בחודשים הראשונים לפעולתו של בנק ישראל, כדי להקל עליהם העברת סכומים נזילים לבנק ישראל. סכום הלוואות אלה קטן מחודש לחודש, וסעיף זה יעלם כמעט לגמרי עד לגמר השנה האזרחית.

הון הבנק מגיע ל-10 מיליון ל"י וקרן המילואים תגיע אף היא ל-10 מיליון ל"י. לאחר שסכומים אלה יפרעו, יועברו כל רווחיו הנקיים של בנק ישראל לאוצר.

פקדונות מוסדות אחרים כוללים הפקדות תמורת עודפי התוצרת החקלאית שאנו מקבלים לפי הסכם בין מדינת ישראל וממשלת ארצות הברית.

חשבונות אחרים כוללים, בין השאר, את הכנסות הבנק והוצאותיו, סכומים במעבר ותשלומים שנעשו או שנתקבלו על ידי בנק ישראל על חשבון השקעות שונות.

כמסגרת הפיקוח על נזילות הבנקים קבע הנגיד, שכל מוסד בנקאי חייב להחזיק בבנק ישראל סכום המגיע ל-15 אחוז מהפקדונות הנכללים במסגרת תקנות הנזילות. למעשה מחזיקים הבנקים סכום גדול יותר, בכדי למנוע ירידה מהמינימום כתוצאה מפעולות המסלקה, העוברות דרך בנק ישראל. גורם נוסף למשיכת פקדונות הבנקים לבנק ישראל היא הריבית בשעור של 2.5 אחוזים לשנה, שבנק ישראל משלם על פקדונות שמעל ליתרה המינימלית של 3 אחוזים על פקדונות לזמן קצוב של 3 חודשים.

נכיון המשנה של שטרות מסחריים למפעלים חיוניים הוא אחד המכשירים להכוונת האשראי הבנקאי. הבקשות לנכיון משנה מועברות לבנק ישראל על ידי הבנקים, והם גם האחראים לפרעון השטרות לגבי בנק ישראל. בנק ישראל מקבל מהבנקים ריבית של 6.5 אחוזים על נכיון המשנה, ואילו הבנקים מקבלים מהלקוחות ריבית של 8.5 אחוזים.